

2 (01) (2024) 1-8

ASSOS İnsan ve Toplum Bilimlerinde Araştırmalar Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/assos>

Açık Erişim

ASSOS Journal of Research in Humanities and Social Sciences

<https://dergipark.org.tr/en/pub/assos>

Open Access

Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Taraftarı Bir Dergi: Müşahede

Ramazan Erhan GÜLLÜ¹

¹ Prof., Dr., Tarih Bölümü, Edebiyat Fakültesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 02.11.2024

Kabul Tarihi: 06.12.2024

Yayın Tarihi: 31.12.2024

Araştırma Makalesi

Öz – Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sonrası süreç, ülkenin geleceğine dair yeni endişelere sebep olmuştu. Savaştan yenik ayrılan Osmanlı Devleti için bağımsızlığın devamının sağlanması temel meseleydi. Bu süreçte birçok kişi ve grup, ülkenin geleceği için çeşitli arayışlar içerisindeydiler. Prens Sabahattin ve kadrosu da bu arayış içerisinde yer almaktaydılar. Prens Sabahattin, dönemin konjonktürüne uygun olarak, önceki yıllarda savunduğu liberal fikirleri milliyetçi bir söylemle gündeme getirmekteydi. Taraftarları da onun fikirlerini yayma çabası içerisindeydiler. Bunun için birçok gazete ve dergi çıkarmışlardı. Bunlardan birisi olan Müşahede dergisi, mütareke sonrası Prens'in fikirlerini yaymaya çalışan bir yayın organıydı. Kısa süreli yayını boyunca Prens Sabahattin lehine propaganda yapma vazifesi görmüştü.

Anahtar Kelimeler: Müşahede, Prens Sabahattin, Mondros Mütarekesi, Liberal Milliyetçilik

A Pro-Prince Sabahattin Magazine in the Armistice Period: Müşahede

¹ Prof. Dr., Department of History, Faculty of Letters, Istanbul University, Istanbul, Türkiye

Article Info

Received: 02.11.2024

Accepted: 06.12.2024

Published: 31.12.2024

Research Article

Abstract – The process following the signing of the Armistice of Mudros caused new concerns about the future of the country. The main issue for the Ottoman State, which was defeated in the war, was to ensure the continuation of independence. During this period, many individuals and groups were searching for the future of the country. Prince Sabahattin and his team were among the groups involved in the same effort. In accordance with the conjuncture of the period, Prince Sabahattin brought his liberal ideas to the agenda with a nationalist discourse. His team was also trying to spread his ideas. They published many newspapers and magazines for this purpose. One of these was the Müşahede magazine. Müşahede was a publication that tried to spread the Prince's ideas after the armistice. During its short publication period, it served as propaganda in favor of Prince Sabahattin.

Keywords: Müşahede, Prince Sabahattin, Armistice of Mudros, Liberal Nationalism

¹ ramazan.gullu@istanbul.edu.tr (Sorumlu Yazar/Corresponding Author), ORCID: 0000-0002-6819-4003

Giriş

Prens Sabahattin, Türk siyasi hayatında liberal fikirleri ve “adem-i merkeziyet ve teşebbüs-i şahsi” düşüncesi etrafında yaptığı faaliyetlerle tanınmaktadır. Bir hanedan mensubu olarak II. Abdülhamit döneminde muhalefetin liderlerinden birisi haline gelmesi, sosyoloji çalışmaları ve Meşrutiyet döneminde de İttihat ve Terakki muhalefetinin önde gelenlerinden olması, Prens’i yakın tarihin önemli figürlerinden birisi haline getirmiştir (Okan, 2008).

İttihat ve Terakki aleyhtarı faaliyetleri ve Mahmut Şevket Paşa suikastında adının geçmesi dolayısıyla 1913 yılında Türkiye’den ayrılarak Avrupa’ya giden Prens, Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı dönemde İsviçre’de bulunmaktaydı. Savaşın sonlanmasıyla hem kendisi hem de Türkiye’de bulunan destekçileri Prens’in yeni süreçte etkili bir isim olacağı düşüncesindeydiler. Savaş sırasında İttihat ve Terakki hükümetinin iktidarda bulunması ve Prens’in de katı bir İttihat ve Terakki muhalifi olması, yeni dönemde etkili hale gelmesi için yeterli görülmekteydi. Mütareke sonrası çıkarılan bir aflu, Mahmut Şevket Paşa suikastında adı geçenlerin affedilmesiyle Prens’in ülkeye dönmesi için bir engel de kalmamıştı (Akşin, 2010). Hatta Sultan Vahdettin de Prens’in bir an önce İstanbul’a dönmesini istemekteydi ve Prens’in yakın ekibinden Satvet Lütfi (Tozan) aracılığıyla bu isteğini Prens’e de iletmişti. Sultan Vahdettin siyasi olarak çok güvenirse de yeğeni Prens Sabahattin’in İngiltere yanlısı görüş ve politikalarının kendi lehine yararlı olabileceğini düşünmekteydi (Güllü, 2023b).

Fakat Prens Sabahattin 1919 yılı sonuna kadar İstanbul’a dönmemişti. Mütarekenin hemen ertesinde ve Vahdettin’in çağrısıyla birlikte dönmek arzusunda olduğunu belirtse de 1919 yılı Mart ayı içerisinde Damat Ferit Paşa’nın Sadaret’e gelmesiyle bu düşüncesinden vazgeçmişti. Vahdettin, Sadrazamlık vazifesi için düşündüğü iki İngiltere yanlısı kişiden Damat Ferit’i tercih etmişti. Damat Ferit ile Prens Sabahattin çeşitli konularda benzer görüşlere sahip olmakla birlikte aralarında kişisel husumet vardı. Bu yüzden Prens Sabahattin, Damat Ferit’in iktidarda olduğu dönemde ülkeye dönmek istememiş, onun Sadaret’ten ayrılışı sonrası, 1919 yılı sonlarında İstanbul’a gelmişti (Güllü, 2023a).

Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Yanlısı Basın

Prens Sabahattin ve taraftarlarının Mütareke dönemindeki temel fikirleri İstanbul merkezli liberal bir siyaseti milliyetçilik söylemiyle birlikte savunmaktı. Savaş sonrası toplanacak olan Paris Barış Konferansı’ndan Osmanlı Devleti’nin talepleri Wilson Prensipleri’ne dayanılarak şekillenecek ve devletin politikaları bu çerçevede yürütülecekti. Ayrıca zamanla gelişen Millî Mücadele hareketi ve Kuva-yı Milliye’nin İstanbul dışında bir güç merkezi oluşturmaları karşısında da İstanbul’da milliyetçilik söylemiyle yürütülecek bir siyaset, Millî Mücadele’yi etkisizleştirecek bir hamle olarak görülmekteydi. Her iki açıdan da artık Türkiye’de milliyetçilik söylemine sahip olmayan bir siyasetin başarılı olamayacağı düşünülmekteydi. Dolayısıyla bu süreçte Prens’in yalnızca, önceki dönemlerden beri savunduğu “adem-i merkeziyet” anlayışına dayanan liberal bir siyaseti savunması pek mümkün değildi. En azından fikirlerinin karşılık bulma ihtimali çok azdı. Bu yüzden kendisi ve taraftarları liberal bir milliyetçilik anlayışını savunmayı daha uygun bulmuşlardı. Bu fikri savunarak, Prens Sabahattin’in barış konferansında ve ülke içinde Osmanlı Devleti’nin taleplerinin elde edilmesini sağlayacak yegâne figür olduğu propagandasını yapacak bir kadroya da sahiptiler (Güllü, 2023a).

Mütareke döneminde basında Prens Sabahattin taraftarı olarak bilinen ilk ve en etkili yayın organı *Söz* gazetesi idi. Prens Sabahattin yanlısı cemiyet ve firkaların da sözcüsü olan gazete, denilebilir ki yayımlandığı süre boyunca İstanbul basınında Prens Sabahattin ve taraftarlarının “nâşir-i efkârı” (propaganda aracı, resmî sözcüsü) konumundaydı (Güllü, 2022). Prens Sabahattin ve taraftarlarının liberalizm ve milliyetçiliği birlikte savunma çabaları matbuatta en bariz şekilde *Söz* ve *Tarik* gazeteleri ile *Müşahede* dergisinde, siyasi alanda ise Millî Ahrar Fırkası’nda görülecekti. Fakat yoğun fikrî tartışmalar ve siyasi çekişmelerle birlikte liberal milliyetçilik düşüncesi veya milliyetçiliği liberal fikirlerle uyuşturma çabası

toplumsal tabanda karşılık bulamamıştı. Prens, Meşrutiyet döneminde olduğu gibi siyasi hayatta ve entelektüel kadrolarla yürüttüğü faaliyetlerini tabana yayamamıştı. Prens Sabahattin'in siyasi hayatındaki başarısızlıkların önemli nedenlerinden birisi, millî devlete geçiş sürecindeki siyasi dönüşümlerle birlikte toplumsal yapıyı da yine yanlış yorumlaması ve buna bağlı olarak da yanlış çözümler önermesidir. Batıdan aktardığı fikirlerinin Türkiye'deki karşılığını yeterince tetkik ettiğini söylemek doğru olmaz. Kendisi ve muhîti, Prens'in görüşlerinin anlaşılmasının böyle bir sonuca neden olduğu kanaatindedirler. Ancak Meşrutiyet'ten itibaren yaşanan siyasi olaylar, devletin çözülmesi karşısında duyulan endişe ve Prens'in bu çözülmeye karşı ortaya attığı merkezîyetçilikten uzaklaşma görüşünün başka bir tehlike olarak görülmesi, "jakoben" ve "elitist" politik tavrı gibi etkenler kendisine karşı siyasi olduğu kadar toplumsal olarak da önemli bir muhalefet oluşturmuştur. Ayrıca Anadolu'da gelişen Millî Mücadele hareketiyle birlikte, işgallere karşı silahlı bir direniş yürüten milliyetçi bir yapının ortaya çıkması, İstanbul'daki söylemsel milliyetçi hamleleri zaten anlamsız hale getirmiştir (Güllü, 2023a).

Buna rağmen Prens, sürecin sonuna kadar siyasi ve kültürel alanda var olma çabalarına devam etmiştir. İzmir'de Hasan Tahsin (Osman Nevres) tarafından yayımlanan *Hukuk-ı Beşer* ile *Sulh ve Selâmet* gazeteleri de mütarekenin hemen ardından Anadolu'da Prens Sabahattin taraftarı gazetelerin en meşhurlarıydı. Prens Sabahattin'in düşüncelerine ve siyasi faaliyetlerine bağlılığını açıkça ifade eden Osman Nevres, Prens'e bağlı cemiyet ve fırkaların İzmir'deki temsilciliklerini ve sözcülüklerini de yapmaktaydı (Güçlü, 2022).

İstanbul basınında *Söz* gazetesinden sonra açıkça Prens Sabahattin taraftarlarının yayımladığı ikinci gazete *Tarik* idi. Hasan Hicabi Bey'in yayımladığı ve başyazarlığını Muslihiddin Adil Bey'in yaptığı gazete Temmuz 1919'da yayımlanmaya başlamıştı. Prens Sabahattin taraftarı fırkaların sözcülüğünü de yapan gazete, Anadolu hareketine sıcak baktığı ifade edilen bir yapıydı. Ayrıca Millî Ahrar Fırkası'nın sözcülüğü üzerinden liberal milliyetçiliğin en fazla vurgulandığı yayın organı da *Tarik*'di. Ancak gazetenin yayın hayatı uzun süreli olmamış, birkaç ay içerisinde kapatılmıştı. Literatürdeki bazı değerlendirmelerde *Tarik* gazetesinin "Damat Ferit ve mandacılığa muhalifliği nedeniyle" yaptığı yayınlar üzerine kapatıldığı ifade edilse de gazetenin resmî sözcülüğünü yaptığı Millî Ahrar Fırkası kurulduğu tarihlerde "manda" taraftarıydı (Tunaya, 1986; Kocabaşoğlu-Akan, 2019). Fırkanın bu konudaki fikri sonradan değişmiş olsa da *Tarik*'in kapatılma gerekçesinin doğrudan manda muhalifliği olduğunu söylemek biraz kuşku görünmektedir (Güllü, 2023a).

Prens Sabahattin'in ve ona bağlı cemiyet ve fırkaların "nâşir-i efkârı" olmasa da Prens Sabahattin'i fikren ve mevcut siyasi konjonktürde etkin olması gereken siyasi lider olarak destekleyen gazeteler ise daha çoğunlukta idi. Bu tür gazetelerin başında Refi' Cevad (Ulunay)'ın *Alemdar* gazetesi gelmekteydi (Mıhçı, 2020). *Alemdar*, Prens Sabahattin'in fikirlerinin sözcüsü konumunda olmasa da en önemli destekçisiydi. Gazetenin sahibi ve başyazarı Refi' Cevad da İttihatçı aleyhtarı eski muhaliflerdendi. Mahmut Şevket Paşa suikastı sonrası o da yurt dışına çıkmak zorunda kalmış ve mütarekeyle dönmüş, bir anlamda Prens Sabahattin'le aynı kaderi paylaşmıştı. Mütareke sonrası da eski siyasi tavrını sürdüren Refi' Cevad, *Alemdar*'ı Millî Mücadele'nin radikal muhaliflerinden birisi haline getirmişti. Ancak Refi' Cevad, Damat Ferit Paşa'ya da muhalifti. Damat Ferit'in ilk iktidarı sırasında eleştirileri yüzünden hükümet ve Damat Ferit'le arası açılacak, o süreçte Damat Ferit taraftarlarının Prens Sabahattin'e yönelik eleştirilerine cevap verenlerden birisi de kendisi olacaktı. Dolayısıyla hem eskiden beri Prens'le birbirine yakın muhalif görüşleri hem de Damat Ferit'e karşı oluşları bu dönemde Refi' Cevad ve *Alemdar*'ı Prens'i destekleyen ve onun görüşlerine daha fazla kıymet veren bir konuma getirmişti. Ahmed Emin (Yalman) ve Mehmet Asım (Us)'un yayınladıkları *Vakit* ve Ahmed Cevdet (Oran)'ın *İkdam*'ı Prens'in bu dönemdeki diğer önemli destekçileridir. Bunların yanında *Türk Dünyası*, *Tercüman-ı Hakikat*, *İleri*, *Yeni Gazete* ve *İfham* gibi gazeteler de mütarekenin hemen ardından Prens Sabahattin'i bir siyasi figür olarak destekleyen, ilmi programını ülkenin kurtuluşu için savunan diğer gazetelerdi (Güllü, 2023a).

Fikrî Dergiler ve Müşahade Dergisinin Yayımlanması

Gazeteler dışında Mütareke döneminde Prens Sabahattin taraftarlarınca yayımlanan ve Sabahattin Bey'in fikrî programını tanıtmayı amaçlayan yayınlar arasında dergi türünden en bilineni ise arkadaşı Sosyolog Mehmet Ali (Şevki Sevündük) Bey tarafından yayımlanan *Meslek-i İçtimâî* isimli dergiydi (Özden, 2005). Mehmet Ali Bey, Meşrutiyet döneminden itibaren Prens Sabahattin'in ilmî programını ve görüşlerini Türkiye'de yaymak için çalışan isimlerin başta gelenlerinden birisiydi ve Prens Sabahattin'in 1913 yılında yazdığı ancak sonradan yurt dışına çıkması nedeniyle yayımlayamadığı *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Meslek-i İçtimâî ve Programı* başlıklı eserini de 1918 yılında yayımlamıştı. Prens Sabahattin'in (Prens Sabahaddin 1918) eserleri arasında en tafsilatlı olan bu kitap, Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirebilmesi için Prens'in önerilerinden, dolayısıyla da *Meslek-i İçtimâî* çerçevesinde *Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsî* fikrinin detaylı anlatımından oluşmaktadır.

Mütareke döneminde Prens Sabahattin taraftarı bir fikir dergisi olarak Faik Şemseddin (Benlioğlu) Bey'in *Müşahede* dergisi de yayına başlamıştı. Toplam 9 sayı yayımlanan derginin ilk sayısı 16 Aralık 1918'de, son sayısı da 24 Nisan 1919'da yayımlanmıştı. Sahip ve müdürü Faik Şemseddin (Benlioğlu), yayıncısı Türk Neşriyat Evi'ydi. Faik Şemseddin (1919), kendisini "Sabahaddin Bey'in meslek ve fikrini Meşrutiyet'den evvel kabul etmiş, mûmâileyhin kadîm mensuplarından" olarak tanıtan bir Prens Sabahattin taraftarıydı (s. 52). Ancak derginin açıkça Prens Sabahattin'le organik bir bağı bulunmamaktaydı. Prens Sabahattin ve destekçilerinin her zamanki tavrıyla derginin hiçbir grupta bağı olmadığı, sadece Prens Sabahattin'in fikirlerine kıymet veren bir fikir dergisi olduğu ifade edilmekteydi. Ancak derginin her sayısında Prens Sabahattin, *Meslek-i İçtimâî* ve liberal milliyetçilik savunusu yer almaktaydı. Yine Faik Şemseddin'in (1919) dergideki yazılarında sıklıkla vurguladığı üzere ona göre "bu memlekette bugün en büyük ve en namuslu şahsiyet Prens Sabahaddin Bey" idi (s.50). Neredeyse her sayıda Faik Şemseddin'in Prens Sabahattin'in hayatı veya fikirleri hakkında övgülerle dolu bir veya iki yazısı bulunmaktaydı. Her sayının kapağında da Prens Sabahattin'e ait aşağıdaki cümleye yer verilerek aslında derginin amacı ve tavrı ortaya konulmaktaydı. İlk sayının kapağında Prens Sabahattin'in cümlesi şu şekilde yer almaktaydı:

"Henüz atâletden kurtulamayan muhît-i fikrimizin terkîsini tesri' için fikr-i tenkîdin neşriyatımızda intişârına çalışmalıyız."

Prens Sabahaddin

Bu ifade ikinci sayıdan itibaren kısaltılarak, sadece "... fikr-i tenkîdin neşriyatımızda intişârına çalışmalıyız." şeklinde yazılmıştı. Yine ilk sayıdaki tanıtım yazısında Faik Şemseddin, Prens Sabahattin'in bir yazısından alıntı yaparak, "ortada tatmîn edilecek hisler değil görülecek işler var" düsturuyla hareket edeceklerini belirtiyordu. "En büyük iş, en büyük ihtiyaç tamamıyla uyuşuk kalan gençlerimizde, bahtiyar bir fa'aliyet, içtimâî bir kudret uyandırabilmek"ti. Dergi, Türk gençliğinde bu uyanıklığı sağlamayı hedefliyordu. Gençliğe örnek olarak aktarılan ise İngiltere'nin yapısı ve İngiliz gençliği idi. Prens'in Anglo-Sakson medeniyetler ve bunlar arasında da en önemli örnek olarak gördüğü İngiltere, Türk gençliğinin de örnek alması gereken bir yapı olarak aktarılıyordu (Şemseddin, 1918, s.1-4).

İkinci sayıdaki yazısında da Faik Şemseddin, *Müşahede*'yi yayımlama gerekçesini ve Prens Sabahattin'e olan bağlılığını şöyle ifade ediyordu:

"Müşahede'yi seneler senesi zihnimde büyütüb beslediğim için evvela şunu izah etmeliyim:

Henüz on sekiz yaşında iken idâre-i Hâmidîyye aleyhine isyanı ve yine o zamanlarda âfimiz nâmına en iyi yolu takib eden Prens Sabahaddin Bey Efendi'nin mesleğini takibim, ve sonra Meşrutiyet nâmı altında oynanan oyunlara alkışçı değil fakat muhalif olmaklığım hep “Meşrutiyet ve serbesti-i tefekkür ve tahrir” nâm-ı mukaddesine yani memleketimin, bu çok sevdiğim vatanımın teâlisi için idi.

Yoksa ... Müşahede her vakit çıkabilirdi. Fikir ve kanaatlerinden bazılarını fedaya râzı olsaydı.

Sansürün telâkkisi hilâfına olarak “İstanbul'un nüfusunu mukayese”, “Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin tesis ve teşekkülünü tedkik”, “mahalle heyetleri teşkilindeki kavâidi hülâseten beyân”, “içtimâî ve millî cereyânları takib”den başka hiç, hiçbir şey değildir. Hususiyle bunlar siyasi değildir. Zaten olsa bile siyasetin ilmî ve içtimâî kısımlarıdır.” (Şemseddin, 1919; s. 49-50).

Yazı, Prens Sabahattin ve kadrosunun, önceki dönemlerdeki fikirlerine ekledikleri “milliyetçilik” vurgusunun, ülkenin geleceğinin Wilson Prensipleri çerçevesinde millî bir yapılanma olacağı gerçeğinden kaynaklandığını göstermektedir. Bunun dışında bir vurgu zaten gerçekçi olamazdı. Ancak bu konjonktürel söylem ne Prens'in ne de kadrosunun gerçek anlamda milliyetçilik düşüncesi etrafında hareket ettiklerinin delilidir. Milliyetçilik, onlar için sadece Mütareke dönemi konjonktüründe siyasette var olmanın temel aracı olarak görülmüştür.

Derginin İçeriği, Yazar Kadrosu ve Temel Fikirleri

On beş günde bir yayımlanan *Müşahede*'nin sayfa sayısı 40-50 sayfa arasında değişmekteydi. Dergi isminin üstünde “ilim, fen, edebiyat, içtimâiyat ve milliyetde müşahede” sloganı kullanılmaktaydı. Derginin yazarları arasında Faik Şemseddin, Nezahet Nurettin (Ege) ve eşi Ragıb Nurettin (Ege), Vedii Fikret, Mehmet Besim (Fazlıoğlu), Ragıb Rıfki, Şehabeddin Süleyman, Doktor Selahaddin gibi isimler yer almaktaydı.

Dergi, Prens Sabahattin'in Anglo-Sakson medeniyetler merkezli sosyal programını, Anglo-Sakson milletlerin hayatlarından örneklerle açıklayıp Prens Sabahattin'in görüşlerini sosyal hayatta uygulamayı savunmaktaydı. Bu savunu “Türkçülük” söylemleriyle birlikte yürütülmekteydi. Prens Sabahattin destekçilerinin önemli isimlerinden olan – Nezahet Nurettin Ege'nin eşi - Ragıb Nurettin (Ege)'nin bir yazısında mütareke döneminde Prens Sabahattin ve taraftarlarının “liberal milliyetçilik” anlayışları temel hatlarıyla izah edilmekteydi. Mütarekeden itibaren Türkçülük'e, milliyetçiliğe ve Türklere karşı saldırgan bir hava oluşmasından duyduğu rahatsızlığı dile getiren Ragıb Nurettin (1918; s. 30-37), klasik İttihat ve Terakki muhalifi söylemlerle Türkçülüğün suçlu görülmesini İttihatçılara bağlıyor ve “İttihatçıların gerçek Türkçüler olmadıklarını” iddia ediyordu. Son dönemde devletin ve milletin başına gelenler Türkçülükten değil İttihatçılıktan kaynaklanmıştı. Türk Ocağı'nı da anlatısına dâhil ederken Ocağın İttihatçılarla ilişkili olmasını eleştiriyordu. Ona göre, Türk Ocağı'nı kontrollerine almayı başaran İttihatçılar, Türk Ocağı'nın da içine düştüğü sorunların sorumlularıydılar:

“Yegâne Türkçülüklerini bir iki defa Türk Ocağı'na gelmekle ve mâhiyye bilmem kaç kuruşluk teberru'la a'zâ yazılmakla isbât etmek isteyen – o da yalnız ikisi – bu pür-kudret adamların bir Türkçü programıyla hareket ettiklerine nasıl inanabiliyorsunuz? ...

Türk Ocağı'nın bugünkü vaz'-ı mütevâzî'ı, geçirmekde olduğu buhrân-ı mâlîsi bunu sizin nazarınızda isbâta kifâyet etmiyor mu?”

Sonraki sayıda, Said Molla'nın *Yeni İstanbul* ve *Türkçe İstanbul* gazetelerinin de yazarlarından olan Doktor Selahaddin dahi Türk Ocağı'nı ve milliyetçiliği değerlendiren bir yazı kaleme almıştı. Doktor Selahaddin'e (1919) göre, "birçok zamanlar isminden başka bir mevcûdiyette gösteremeyen bu millî mü'essesese bundan sonra yeni bir hayâta girmek mecbûriyetinde"ydi (s. 134-136). Türk Ocağı'nın kurulduğu günlerin şartları ile bugünkü şartların farklı olduğunu vurgularken, Türk Ocağı'nın artık Harb-i Umumi'deki gibi değil güncel şartlara göre gerçekçi bir milliyetçilik savunması yapması gerektiğini belirtmekteydi. Kendileri de bu millî meselelerde ellerinden geleni yapacaklardı!.. (Selahaddin, 1919).

Dergideki bir yazıda Şair Mehmed Emin (Yurdakul) ve onun "Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur" şiiri ve milliyetçiliği övülürken, aynı sayıda Abdullah Cevdet'in *İctihad* dergisinin "herkesin okuması ve ta'kib etmesi lâzım gelen bir mecmûâ" olarak reklamı yapılmaktaydı (Şemseddin, 1919a, s. 54-57, 67). Yine Faik Şemseddin ard arda yazılarıyla Prens Sabahattin'i, eserlerini ve fikirlerini tanıtmaktaydı. Prens'in o tarihlerde Mehmet Ali Bey tarafından yeni yayımlanmış olan *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Meslek-i İctimâi ve Programı* başlıklı eseri ise için ise Faik Şemseddin (1919a, s. 72-75; 1919b, s. 52-53), Meşrutiyet döneminden beri çıkan hiçbir kitap Prens'in bu eseri kadar dikkat çekmemişti diyordu.

Ayrıca Mehmet Besim (Fazlıoğlu) (1919a) dergide bir taraftan Prens Sabahattin'in fikirlerinin büyüklüğünden ve yaşanan süreçte *Müşahede*'nin öneminden bahsederken diğer taraftan "asıl ve hakiki Türkçülük'ün nasıl olması gerektiği"ne dair yazılar yazıyordu (s. 51-53; Besim, 1919b, s. 180-87; Besim, 1919c, s. 272-278) Yazılar diğerlerine benzer şekilde klasik İttihat ve Terakki muhalifi bir içeriğe sahip olarak, - Türkçülük sanki bir hükümet programı olarak uygulanmış gibi - Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı dönemi eleştirilerinden ibaretti. Türkçülük yanlış ellerde, yanlış şekillerde savunulmuştu. Bundan sonraki süreçte, başkalarını dışlamayan ve ülkenin geleceğini korumayı amaçlayan hakiki Türkçülük uygulanacaktı. Osmanlı ülkesi, Wilson Prensipleri çerçevesinde tesis edilecek yeni sınırlarını savunup koruyacak bir Türkçülüğe ihtiyaç duymaktaydı. Artık Türkçülük ayrıştırıcı değil birleştirici olacaktı.

Dergide, Türkçülük/milliyetçilik hakkında yazı yazan isimler dahi tek başına bu fikirlerin konjonktürel/sloganik içeriğe sahip olarak kullanıldığını göstermeye yetmektedir. Doktor Selahaddin gibi, önceki dönemlerdeki görüşleri bir yana özellikle Millî Mücadele aleyhtarı tavrı bilinen isimlerin bu tavırları da Prens Sabahattin'i dönemin etkili lideri yapmaya yetmemiştir.

Sonuç

Müşahede dergisi, içeriğinden açıkça anlaşıldığı üzere, Prens Sabahattin'in mütareke sonrası Wilson Prensipleri çerçevesinde savunduğu kendi sosyal programıyla uyarlanmış liberal milliyetçilik/Türkçülük anlayışını savunmak amacıyla çıkarılmış bir "propaganda" aracıydı.

Sahip ve yazarları tarafından *Müşahede*'nin, "ilmî" ve "bilimsel" bir dergi olarak çıkarıldığı ifade edilse de içeriği, yazarları ve ele alınan konular, derginin Prens Sabahattin taraftarı bir "propaganda" aracı olduğunu açıkça göstermektedir. Prens Sabahattin'in siyasi hayatta etkin olacağını düşüldüğü Mondros Mütarekesi'nin hemen ertesinde, taraftarları kamuoyunda entelektüel ve ülke sorunlarına çözüm reçetelerine sahip bir devlet adamı imajı için oldukça yoğun çalışmalar yapmışlardı. *Müşahede* de Faik Şemseddin (Benlioğlu) öncülüğünde, bu çalışmaların bir parçası olarak yayımlanmıştı. Yine dönemin konjonktürü ve Prens Sabahattin'in süreçteki tavrı çerçevesinde dergi, liberal ve milliyetçi fikirleri birleştirme yanlısı bir çizgiye sahipti. Ülkenin o süreçteki ihtiyacının, Wilson Prensipleri çerçevesinde millî hakların savunulması olduğu düşünülmekte, bu yüzden de "milliyetçilik" savunusu bir zorunluluk olarak görülmekteydi. Prens Sabahattin ve muhîtinin mütareke dönemindeki milliyetçilik söylemleri, sadece siyasette var olmak kaygısından kaynaklanan konjonktürel bir siyasi söylemdi. Dergi de Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'nda haklarını elde edebilmesini sağlayacak devlet adamının Prens Sabahattin olduğu

propagandasının aracıydı. Önceki yıllardan beri Prens ve taraftarlarının savundukları “liberalizm” ve “adem-i merkeziyet” görüşlerinin milliyetçilikle uyumlu hale getirilmeye çalışılmasının temel sebebi de Prens’in görüşlerine karşı eleştirileri engelleme arzusundan kaynaklanmaktaydı. Ancak dergi istenen fikrî desteği sunamadığı gibi Prens Sabahattin de süreçte taraftarlarının beklediği bir konum elde edememişti.

Yazar Katkıları

Yazar makalenin son hâlini okudu ve onayladı.

Çıkar Çatışması (Zorunlu)

Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Kaynakça

Dönemin Dergileri

- Besim, M. (1919a). “İstizahlar ve İzahlar Hakkında”, *Müşahede*, Cilt: 1, Sayı: 2.
- Besim, M. (1919b). “Din ve Milliyet”, *Müşahede*, Cilt: 1, Sayı: 4.
- Besim, M. (1919c). “Milliyetperverlik – Türkçülük”, *Müşahede*, Cilt: 1, Sayı: 6.
- Nureddin, R. (1918). “Türkçülüğün Tahribâtına Dâir”, *Müşahede*, Cilt: 1, Sayı: 1.
- Selahaddin, (1919). “Türk Ocağı’nın Vezâifi”, *Müşahede*, Cilt: 1, Sayı: 3.
- Şemseddin, F. (1919). “Sabahaddin Bey – Maksudı, Mesleği ve Eseri Olan Adem-i Merkeziyet”, *Müşahede*, Cilt: 1, Sayı: 2.
- Şemseddin, F. (1919a). “Bütün Düşünenlere!”, *Müşahede*, Cilt: 1, Sayı: 2.
- Şemseddin, F. (1919b). “İzâha Mecbûr Kaldık”, *Müşahede*, Cilt: 2, Sayı: 8.

İnceleme Eser, Makale ve Tezler

- Akşin, S. (2010). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele – I: Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güçlü, M. (2022). Mondros Mütarekesi Döneminde Sermuharrir Olduğu Gazetelere Göre Hasan Tahsin Receb ve İttihatçılara Bakışı (6 Kasım 1918 – 15 Mayıs 1919). *Tarih ve Günce: Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, Sayı: 11, s. 3-87.
- Güllü, R. E. (2022). Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Yanlısı Basın, Cemiyet ve Fırkalar. *XIX. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, III. Cilt, III. Kısım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 2007-2035.
- Güllü, R. E. (2023a), *Gölgede Bir Lider: Mütareke Döneminde Prens Sabahattin ve Muhiti*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Güllü, R. E. (2023b), “Türkiye’nin Yakın Tarihine Dair Bir Propaganda: Prens Sabahattin Millî Mücadele Taraftarı mıydı?”, *Tarih Dergisi*, İstanbul, Sayı: 81, s. 33-61.
- Kocabaşoğlu, U. – Akan, A.(2019), *Mütareke ve Milli Mücadele Basını: Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve “Mahşer”in 100 Atlısı*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Okan, O. (2008), “Prens Sabahattin Literatürü Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, Cilt: 6, Sayı: 11, İstanbul, s. 477-498.
- Mihçı, S. (2020), “Refi Cevat Ulunay ve Alemdar Gazetesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Konya.
- Özden. M. (2005). “Mütareke Döneminde Sabahaddincilik: Meslek-i İçtimaî Dergisi (1919-1920)”, *Kebikeç – İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, Ankara 2005, Kebikeç Yayınları, s. 27-70.
- Prens Sabahaddin (1334/1918), *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Meslek-i İçtimâî ve Programı*, İstanbul, Kader Matbaası, 104 Sayfa.
- Tunaya, T. Z. (1986), *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt: II - Mütareke Dönemi 1918-1922*, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları.